

Prethodno priopćenje
 Primljeno: 29. siječnja 2018.
 UDK: 347.95:342.7

Tadija Bubalo¹

PRAVO NA PRAVNI LIJEK PROTIV ODLUKA TIJELA DRŽAVNE VLASTI PREMA DOMAĆEM I MEĐUNARODNOM PRAVU

Sažetak

Autor u radu daje prikaz prava na pravni lijek protiv odluka tijela državne vlasti, posebice protiv odluka sudbenih tijela, prema domaćem i međunarodnom pravu. Nakon uvodnoga dijela o općem značenju i važnosti ustanove pravnih lijekova, dan je njihov prikaz s ustavnopravnog (čl. 18 st. 1 Ustava RH) i međunarodnopravnog aspekta (čl. 13 EKLJP, čl. 14 MPGPP). Kada je riječ o supstantivnom pojmu pravnih lijekova, autor ih određuje kao zakonom uređene procesne radnje ovlaštenih subjekata kojima pobijaju nepravilnu i nezakonitu odluku tijela državne vlasti i istodobno zahtijevaju da nadležna viša instanca u propisanom postupku ispravi postojeće nepravilnosti i nezakonitosti tako što će pobijanu odluku ukinuti ili preinačiti donošenjem nove odluke. Predmet pobijanja pravnim lijekovima su, dakle, odluke tijela vlasti, ali i postupak koji im je prethodio. U središnjem dijelu rada dan je analitički prikaz sustava pravnih lijekova u kaznenom, parničnom i upravnom postupku te postupku pred Međunarodnim kaznenim sudom (ICC). Zaključno, autor ukazuje da pravni lijekovi u hrvatskom procesnom pravu predstavljaju primjerena pravna sredstva za djelotvornu dodatnu zaštitu građanskih prava i sloboda u postupcima pred tijelima državne vlasti te da su ona kompatibilna i sukladna svim općeprihvaćenim međunarodnopravnim načelima i standardima u tom području.

Ključne riječi: pravni lijekovi, zakonsko uređenje pravnih lijekova, pravo na dodatnu pravnu zaštitu pred višom instancom, osnovna ljudska prava

1. Opće značenje i važnost ustanove pravnih lijekova

Problematika pravnih lijekova u hrvatskom pravnom sustavu¹ složena je teorijsko-pravna i legislativna cjelina pravnih normi sadržana u procesnim zakonima kaznenog, građanskog i upravnog prava te u nekim drugim pravnim postupnicima (prekršajnog,

* izv.prof. Tadija Bubalo¹, Libertas međunarodno sveučilište, tbubalovic@libertas.hr

¹ O općoj problematici pravnih lijekova, posebice u kaznenom postupku, opširnije u Bayer (1982), Grubiša (1987) i Bubalo¹ (2015).

disciplinskog, registracijskog, trgovačkog, arbitražnog i dr. prava). Pravo na pravni lijek ustavno je i zakonsko pravo građanina, ali i univerzalno ljudsko pravo jer se njegovi izvori nalaze i u međunarodnim dokumentima. Tako, pravo na pravni lijek protiv odluka sudbenih i drugih tijela državne vlasti sadržano je u čl. 18. st. 1. Ustava Republike Hrvatske, čije su odrednice detaljno razrađene u hrvatskim procesnim zakonima (čl. 463. – 519. ZKP, čl. 348. – 432. ZPP, čl. 223. – 269. ZUP). Opće pravo na pravni lijek propisuju i Opća deklaracija o pravima čovjeka (1948), Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) te drugi dokumenti o ljudskim pravima. Iz navedenih odredaba proizlazi da je pravo na pravni lijek istodobno ustavno, zakonsko, ali i temeljno ljudsko pravo čovjeka i građanina (v. Krapac, 1989. i Buregenthal et al., 2011). Njegova se univerzalnost ogleda i u tome što ga poznaju gotovo sva suvremena zakonodavstva u svijetu i što je ono jednako važna ustanova u svim pravno uređenim postupcima u kojima se odlučuje o pravima i obvezama građana. Uporabom pravnih lijekova štite se pravno priznati interesi građanina kao pojedinca, njegove materijalne i duhovne vrijednosti, sva njegova ustavna i zakonska prava, a iznad svega sva njegova temeljna ljudska prava, neovisno o tome jesu li ona eksplicitno priznata u unutar-njem i međunarodnom pravu.

Načelna je postavka da država priznaje građaninu pravo na pravni lijek kao subjektivno javno pravo zbog toga što, nasuprot isključivom monopolu države i pojedinih državnih tijela na donošenje obvezujućih odluka, pa i odluka o javnom kažnjavanju, na osnovi legitimnih ljudskih prava ta ista država mora priznati građaninu i pravo na ispravljanje pogrešnih odluka tijela državne vlasti uvijek kada su te odluke nepravilne i/ili nezakonite (Krapac, 1989: 838). Pravo na pravni lijek tijesno je povezano s pojmom ljudskih prava uopće, posebice i zbog toga što i samo pravo na djelotvoran pravni lijek spada u osnovna ljudska prava.

Osnovni cilj pravnih lijekova je ispravak nepravilne odluke državne ili druge javne vlasti. Njihovom uporabom otklanjaju se negativne štetne posljedice prouzročene nepravilnom i nezakonitom odlukom. Ako je riječ o državi, ciljni karakter pravnih lijekova sastoji se u postizanju jedinstva pravnog poretka. Pravnim se lijekovima utječe na ujednačavanje ukupne pravne prakse u postupanju i odlučivanju tijela vlasti, što pridonosi stabilizaciji pravnog poretka i njegovoj sigurnosti (Pavišić, 2010: 372). Najvažniji cilj, a time i glavna funkcija pravnih lijekova, jest dakle ishođenje pravilne odluke ispravljanjem pogrešaka u prvostupanjskoj odluci tijela državne vlasti. Uporabom pravnih lijekova protiv pogrešnih odluka dosljedno se ostvaruje važno načelo legaliteta u pravnim postupcima, a time i vrhovni postulat pravilnosti i zakonitosti donesene odluke. Njihovom se uporabom zaštićuju temeljna prava i slobode čovjeka i građanina, ali i najviše društvene vrijednosti. Pored postizanja navedenih ciljeva, govori se i o preventivnom djelovanju pravnih lijekova.

Temeljno opravdanje uporabe pravnih lijekova sastoji se u davanju mogućnosti ovlaštenim subjektima da traže ispravak pogrešne odluke. Opravdano je očekivati da dopunsko ispitivanje pravilnosti odluke od strane druge, u pravilu više instance, pruža veće jamstvo za uklanjanje pogrešaka, a time i postizanje pravilne i zakonite odluke tijela vlasti. Značenje pravnih lijekova ogleda se i u pospješivanju učinkovitijega i kvalitetnijega rada i postupanja sudbenih i drugih tijela državne vlasti, čime se bitno pridonosi sveukupnoj afirmaciji vladavine prava. Opravdanje pravnih lijekova u osnovi se zasniva na zaštiti osobnih prava i interesa, ali i javnih interesa. Temeljno je, dakle, opravdanje pravnih lijekova stvaranje mogućnosti za donošenje pravilne, zakonite i pravedne odluke tijela državne vlasti.

Iako se pravni lijekovi u pravom smislu riječi javljaju kao posebno izgrađena pravna ustanova tek u suvremenim zakonodavstvima,² sama ideja o pravnom lijeku kao sredstvu ispravljanja odluka tijela javne vlasti javila se još u rimsko doba.³ Period rimskoga carskog doba donosi prvo pojavljivanje ustanove pravnoga lijeka – priziva (*appellatio*) (Mommsen, 1899: 462). Budući da su carski činovnici, odnosno carski suci, bili samo opunomoćenici cara u vršenju sudske vlasti, u praksi je postojala mogućnost da je stranka koja je bila nezadovoljna odlukom carskoga suda imala pravo prizvati se na samoga cara, kao prvotnoga i glavnoga suca. Ustanova pravnoga lijeka *priziva* protiv odluke prvoga suda tekovina je, dakle, rimskoga carskog doba (Bayer, 1995: 15).

2. Pojam i sadržaj prava na pravni lijek

Pravni lijekovi (eng. *legal remedies*, njem. *Rechtsmittel*, lat. *remedia iuris*, tal. *mezzi impugnativi*) različito se definiraju u teoriji procesnog prava. Pojedini ih autori određuju kao pravna sredstva čiji je cilj ispravljanje pogrešaka u odlukama tijela vlasti (Škulić, 2010: 442–474; Simović, 2011: 151). Drugi, pravne lijekove smatraju načinom kontrole njihovih odluka (Simić-Jekić, 1983: 610). Treći ih vide kao procesne radnje ovlaštenih subjekata u pravnim postupcima kojima pobijaju nepravilnu i nezakonitu odluku tijela javne vlasti (Tomašević, 1998: 218–258; Grubač, 2006: 499–505; Pavišić, 2010: 372). Ako se ima na umu pravna priroda ovog instituta, odluke protiv kojih se podnosi te cilj i svrha koji se njihovom uporabom žele postići, pod *pravnim lijekovima* treba razumjeti zakonom uređene radnje ovlaštenih subjekata kojima pobijaju nepravilnu i nezakonitu odluku i istodobno zahtijevaju da nadležna viša instanca u propisanom postupku ispravi postojeće nepravilnosti i nezakonitosti tako što

² U Hrvatskoj su pravo na priziv kao jedinu vrstu pravnoga lijeka u kaznenim stvarima do 1791. imali samo plemići. Englesko pravo uopće nije poznavalo pravni lijek protiv kaznenih presuda sve do 1907.

³ Riječ je o ustanovama *provocatio ad populum* i *appellatio* kao prvim pojavnim oblicima pravnoga lijeka (Mommsen, 1899: 462).

će pobijanu odluku ukinuti ili preinačiti donošenjem nove odluke (Bayer, 1982: 77; Platzgummer, 1997: 182; Krapac, 2008: 550; Grubač, 2006: 429; Bubalović, 2015: 25). Iz tih različitih definicija proizlazi da svaki pravni lijek mora sadržavati tri osnovna elementa: *osnovicu* (činjenično stanje, formalnu ili materijalnu povredu zakona); *zahtjev* (da odgovarajuća, druga instanca preispita pobijanu odluku) i *prijedlog* (da se pobijana odluka ukine ili preinači u predloženom smjeru, donošenjem nove odluke) (Kramarić, 1978: 63).

Sadržaj prava na pravni lijek podrazumijeva takvu konstantu koja to pravo u bitnome pojmovno i sadržajno određuje i po čemu ga razlikuje od drugih, posebice sličnih prava. Koja je, dakle, sadržajna konstanta prava na žalbu kao jedinoga redovitog i najčešćeg pravnog lijeka u hrvatskom pravnom sustavu? Prije svega, pravo na žalbu obuhvaća pravo na *tvrdnju* oštećenog građanina da je određena odluka za njega nepravilna i nezakonita. To pravo sadrži i pravo na *osporavanje* pogrešne odluke tijela javne vlasti. Pravo na osporavanje je subjektivna javnopravna ovlast ovlaštenog procesnog subjekta da se *usprotivi* pogrešnoj odluci. *Neslaganje* s pogrešnom odlukom i njezino *odbijanje* također se nalazi u biti prava na žalbu. Ono u osnovi znači *odbijanje* stvarne, ali i normativne nepravde. To neslaganje u pravilu rezultira *prijedlogom za ispravak* (ukidanje ili preinačenje) pogrešne odluke, u cilju uklanjanja negativne pravne posljedice nastale njezinim donošenjem. Pravo na žalbu sadrži i *zahtjev* za donošenje pravedne i zakonite odluke koji obuhvaća pravo na traženje *nove* odluke *određenoga* sadržaja. Pravo građanina da *ne bude terećen* pogrešnom sudskom odlukom zapravo znači da on ima pravo tražiti da se i njegov slučaj tretira na isti način kao i u svim prethodnim istim ili sličnim slučajevima i u skladu s dotadašnjim standardima strogoga pridržavanja zakona, što znači da ima pravo očekivati i zahtijevati *stvarnu*, ali i *proceduralnu* pravednost. Na osnovi prava na pravni lijek građanin ostvaruje *dodatnu pravnu zaštitu* svojih prava i interesa u postupcima koja vode tijela državne vlasti.

3. Pravo na pravni lijek kao ustavno pravo

Ustavnopравни poredak Republike Hrvatske izrijekom jamči pravo na pravni lijek. U čl. 18. st. 1. Ustava je propisano: „Jamči se pravo na žalbu protiv pojedinačnih pravnih akata donesenih u postupku prvog stupnja pred sudom ili drugim ovlaštenim tijelom”, a u st. 2. „pravo na žalbu može biti iznimno isključeno u slučajevima određenima zakonom ako je osigurana druga pravna zaštita”. I neki drugi članci Ustava također impliciraju zaštitu toga prava. Tako, u čl. 19. st. 2.: „zajamčuje se sudska kontrola zakonitosti pojedinačnih akata upravnih vlasti i tijela koja imaju javne ovlasti”. Članci 24. st. 3. i 25. st. 2. Ustava posebice jamče uhićenim, pritvorenim i optuženim osobama pravo na djelotvornu zaštitu od nezakonitog i nepravičnog postupanja tije-

la sudbene vlasti.⁴ U tom pravcu Ustavni zakon o Ustavnom sudu RH u čl. 62. – 80. predviđa ustavnu tužbu kao pravno sredstvo zaštite temeljnih ljudskih prava i sloboda, pa tako i prava na pravni lijek.

Propisivanje prava na pravni lijek u ustavu neke države u ustavnopravnoj teoriji naziva se *konstitucionalizacijom* toga prava (opširnije u Krapac, 2011). Takav tretman prava na pravni lijek u ustavima pojedinih država i u međunarodnim aktima znači da se tom pravu daje novo, dodatno ustavnopravno i međunarodnopravno značenje. Time se nastoji postići što potpunija zaštita onih ljudskih prava i sloboda o kojima odlučuju tijela državne vlasti. Iako ustavi svih europskih zemalja ne sadrže izričite norme o pravu na pravni lijek, gotovo sva suvremena zakonodavstva na različite načine jamče i propisuju sveopću zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda, pa tako i pravo na pravni lijek (više u Crnić, 1993; Sokol i Smerdel, 2006).

Ustavni sud Republike Hrvatske u više je svojih odluka potvrdio veliko ustavnopravno značenje prava na pravni lijek, određujući ga kao temeljno jamstvo ostvarenja prava i sloboda u svim postupcima u kojima se odlučuje o pravima i slobodama građana. Tako je Ustavni sud u svojoj odluci broj U-III-1927/2006 od 21. veljače 2008. zauzeo stajalište da je pitanje „osiguranja *djelotvornog pravnog lijeka* jedno od temeljnih procesnih jamstava u svim pravnim postupcima, koje je zbog svog iznimnog značenja zajamčeno Ustavom kao temeljno ljudsko pravo.”⁵

S obzirom na navedene odredbe Ustava i Ustavnog zakona, svi procesni propisi u zakonodavstvu Republike Hrvatske nužno sadrže i odredbe o pravu na žalbu i drugim pravnim lijekovima kao neizostavnoj sastavnici zaštite temeljnih prava i sloboda čovjeka i građanina (usp. Triva et al., 1986: 540). Zakon o kaznenom postupku poznaje ustanovu pravnih lijekova i cjelovito je razrađuje u zasebnom poglavlju (čl. 463. – 519.). Zakon o parničnom postupku također sadrži odredbe o pravnim lijekovima (čl. 348. – 432.) (Dika, 2010), kao i Zakon o općem upravnom postupku (čl. 223. – 269.) (Derđa, 2010: 237–301). I drugi procesni zakoni poznaju ustanovu pravnih lijekova (Veić i Gluščić, 2009: 173–183).

4. Pravo na pravni lijek kao međunarodno pravo

Pravo na pravni lijek međunarodno je ali i temeljno pravo čovjeka i građanina (Krapac, 1989: 838; Matulović, 1992; Ashworth, 1994; Pavišić, 2006: 82 i 120; Buregenthal, 2011), zajamčeno u više međunarodnih dokumenata, prvenstveno u Općoj deklaraciji

⁴ Ustavnopravnoj teoriji pravni su lijekovi poslužili za izgradnju nekoliko važnih ustavnih načela, kao što su pravo na žalbu kao osnovno pravo čovjeka, dvostupnost suđenja, izmjena odluke samo od nadležnoga suda i dr.

⁵ Vidjeti odluke Ustavnog suda RH: U-III-1927/2006. od 21. veljače 2008. i U-III- 2808/2007. od 13. veljače 2008.

o pravima čovjeka (1948), Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950) i u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (1966). Ustav Republike Hrvatske priznaje navedenim i drugim međunarodnim dokumentima nadzakonsku, ali ne i nadustavnu snagu (Rodin, 1993: 8).

1) Opća deklaracija o pravima čovjeka, koju je proglasila Opća skupština UN-a 10. prosinca 1948., „prva je sveopća međunarodna artikulacija temeljnih prava čovjeka” (Krapac, 1999: 3). Pored drugih prava predviđenih i zajamčenih tom deklaracijom, njome je u članku 8. posebice propisano da „svatko ima pravo na *djelotvorna pravna sredstva*, putem nadležnih nacionalnih sudova, zbog djela kojima se krše osnovna prava koja su mu podijeljena u ustavu ili zakonu”. Iz navedene odredbe proizlazi da svaka država mora ustanoviti djelotvorna unutarnjopravna sredstva, kojima će štititi osnovna prava i slobode pred domaćim sudovima i drugim tijelima vlasti, ustanovljena ustavom i zakonima (Krapac, 1999: 13).

2) Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP)⁶ osnovni je i najvažniji dokument međunarodnoga prava o ljudskim pravima.⁷ Odredba članka 13. navedene Konvencije predviđa pravo na učinkovito *pravno sredstvo* u slučajevima povreda konvencijskih prava i sloboda (Frowein i Peukert, 1996: 426–433; Van Dijk i Van Hoof, 2001: 656–670). Njome se propisuje da svatko čija su konvencijska prava povrijeđena ima pravo na *djelotvorna pravna sredstva* pred domaćim državnim tijelima. Ovim se člankom pruža zaštita svakom zahtjevu ako se odnosi na bilo koju povredu bilo kojega konvencijskog prava ili slobode.⁸ Smisao odredbe članka 13. Konvencije jest da ostvaruje utjecaj na unutarnje pravno uređenje svake države, čime bi se postigla koherentnost sustava nacionalne i međunarodne zaštite (Frowein, J. i Peukert, W., 1996: 428). Stoga je posebno važno da u unutarnjem pravu dobro funkcionira sustav pravnih lijekova budući da se člankom 13. upravo zahtijeva djelotvornost pravnoga lijeka pred nacionalnim tijelima vlasti. Također je važno da nadležna domaća tijela vlasti preispituju povrede konvencijskih prava prije obraćanja Europskom sudu za ljudska prava (ESLJP). Na taj bi se način već u unutarnjem pravnom sustavu riješio velik broj pravnih slučajeva (Buregenthal et al., 2011: 148).

Odredba članka 13. Konvencije izrijeком se ne odnosi na pravo pobijanja kaznenih osuda i odluka o kazni. To je pravo izvorno zajamčeno člankom 2. stavkom 1. Protokola 7 uz Konvenciju,⁹ koji predviđa pravo svakoga tko je odlukom suda osuđen

⁶ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Narodne novine – Međunarodni ugovori, 18/1997, 6/1999, 8/1999, 14/2002, 14/2002, 13/2003, 9/2005, 1/2006, 2/2010.

⁷ Deklaraciju je usvojilo Vijeće Europe 4. studenog 1950. u Rimu, a stupila je na snagu 3. rujna 1953.

⁸ Potrebno je osigurati opće jamstvo na djelotvoran pravni lijek svakom tko tvrdi da je neko od njegovih prava ili sloboda povrijeđeno, neovisno je li ono propisano u Konvenciji. Takvo bi jamstvo bilo u skladu s konceptom opće vladavine prava.

⁹ Protokol 7 uz Konvenciju usvojen je 22. studenog 1984.

zbog kaznenog djela da zahtijeva ispitivanje osude ili kazne od strane višeg suda, sukladno zakonu (Van Dijk i Van Hoof, 2001: 646).

Pravo na djelotvoran pravni lijek proistječe i iz prava na „pravični postupak” predviđenog u članku 6. stavku 1. Konvencije (*right to a fair trial*) (Uzelac, 1998: 1005–1030; Krapac, 2000: 83–94; Bubalo, 2004). Takvo stajalište zauzeo je ESLJP u svojoj odluci u predmetu *Delcourt v Belgije*, izrekavši da je pravo na pravni lijek bitna sastavnica načela „pravičnog postupka” iz članka 6. Konvencije.

3) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (MPGPP)¹⁰ u čl. 14. st. 5. propisuje da svaka osoba proglašena krivom za kazneno djelo ima pravo zatražiti da viši sud ispita izreku o krivnji i osudu na kaznu, sukladno zakonu. Iz dikcije navedene odredbe proizlazi da taj međunarodni dokument sadrži odredbu o pravu na žalbu protiv pravnih i činjeničnih pogrešaka u donesenim odlukama. Slično kao i Konvencija, i Pakt sadrži prava koja se njime štite, tijela koja provode tu zaštitu te sam postupak zaštite. Odbor UN za prava čovjeka raspravljao je i utvrdio u više svojih odluka povredu prava na žalbu u kaznenim stvarima iz čl. 14. st. 5. MPGPP. Posebno značajna odluka donesena je u predmetu *Cesario Gómez Vázquez v. Španjolska*. Odlučujući u tom predmetu Odbor UN je utvrdio da je ovaj građanin bio žrtva kršenja odredbe čl. 14. st. 5. MPGPP, pozivajući se pri tome na svoje prijašnje odluke da domaći *pravni lijekovi* moraju biti efikasni i djelotvorni u zaštiti prava građana pred tijelima kaznene vlasti.¹¹

5. Sustav pravnih lijekova u hrvatskom procesnom zakonodavstvu

U ovome radu sumarno će se prikazati sustav pravnih lijekova u kaznenom, parničnom i upravnom postupku te u postupku pred Međunarodnim kaznenim sudom (MKS).

5.1. Pravni lijekovi u kaznenom postupku

Zakon o kaznenom postupku poznaje: 1) redovite pravne lijekove, 2) izvanredne pravne lijekove i 3) posebne pravne lijekove. Redoviti pravni lijek je žalba (čl. 463. – 496.), koja se može podnijeti protiv: (a) presude prvostupanjskog suda (čl. 463. – 489.), (b) presude drugostupanjskog suda (čl. 490.) i (c) protiv rješenja (čl. 491. – 496.). Izvanredni pravni lijekovi su: (1) obnova kaznenog postupka (čl. 497. – 508.), (2) zahtjev za

¹⁰ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Narodne novine – Međunarodni ugovori, 7/1995, 11/1995.

¹¹ Odluka Odbora UN-a u predmetu *Cesario Gómez Vázquez v. Španjolska*, Communication No 701/1996, U.N. Doc.CCPR/C/69/D/701/1996. od 11. kolovoza 2000., objavljena je na mrežnoj adresi: www1.umn.edu/humanrts/hrcommittee/hrc-page.html.

zaštitu zakonitosti (čl. 509. – 514.), i (3) zahtjev za izvanredno preispitivanje pravo-moćne presude (čl. 515. – 519.). Posebna su vrsta pravnih lijekova: (a) prigovor protiv prvostupanjske presude o izricanju kaznenog naloga (čl. 542. – 545.) te (b) revizija i izvanredni pravni lijek protiv odluka sudova bivše SFRJ (čl. 570. – 571.) (više u Bupalović, 2015). Taj sustav pravnih lijekova u hrvatskom kaznenom procesnom pravu primjeren je i djelotvoran sustav dodatne zaštite građanskih prava i sloboda u kaznenom postupku i sukladan je općeprihvaćenim ustavnim i međunarodnim načelima u tom području.

5.1.1. Redoviti pravni lijekovi

a) Žalba protiv presude prvostupanjskog suda

Žalba protiv presude prvostupanjskog suda (engl. *appeal against the first instance*) je redoviti, jedinstveni, potpuni, devolutivni i suspenzivni pravni lijek kojim subjekti žalbe traže od drugostupanjskog suda da, zbog određenih nedostataka u toj presudi ili u provedenom postupku, pobijanu presudu potpuno ili djelomično ukine ili preinači (Tomašević, 1998: 218; Bupalović, 2006: 12, 85; Pavišić, 2010: 379). Žalba se u pravilu može podnijeti protiv svih prvostupanjskih presuda, iznimno i protiv drugostupanjske presude te protiv rješenja uvijek kada zakonom nije drukčije određeno. Protiv presude kojom je izdan kazneni nalog okrivljenik može podnijeti prigovor, a državni odvjetnik žalbu zbog povrede zakona (Garačić, 2010: 422–423).

Hrvatski Ustav i svi procesni zakoni žalbu koncipiraju i uređuju kao *jedinstveni* pravni lijek, jer se njome istodobno mogu pobijati i činjenični i pravni nedostaci sudske odluke. Žalba je u hrvatskom kaznenom procesnom pravu *jedini* sveobuhvatni redoviti pravni lijek zato što se njome sudske presude mogu pobijati iz svih žalbenih osnova koje zakon predviđa (čl. 366.) (Tomašević, 1998: 218), što znači da je njome dopušteno pobijanje pravilnosti činjeničnih zaključaka i primjene prava (Pavišić, 2001: 591).

Pravo na žalbu u kaznenom postupku imaju samo zakonom određeni subjekti. Postajanje ovlaštenikom prava na žalbu ovisi o procesnom položaju subjekta i neposrednom interesu koji taj subjekt ostvaruje u kaznenom postupku (Pavišić, 2005: 444). Člankom 464. stavkom 1. – 5. ZKP propisano je da žalbu mogu podnijeti: ovlašteni tužitelj (državni odvjetnik, supsidijarni tužitelj i privatni tužitelj) i okrivljenik; branitelj; oštećenik; bračni i izvanbračni drug; rođak u uspravnoj liniji; zakonski zastupnik; posvojitelj i posvojenik; brat i sestra; hranitelj i osoba čiji je predmet oduzet ili od koje je oduzeta imovinska korist pribavljena kaznenim djelom. Navedeni ovlaštenici mogu se podijeliti na one koji žalbu mogu podnijeti: u korist optuženika, na štetu optuženika i na ostale ovlaštenike.

Optuženik, u načelu, ima pravo žalbe protiv svih odluka koje sud može donijeti, neovisno o tome je li to osuđujuća, oslobađajuća ili odbijajuća presuda, odluka

o obustavi postupka ili druga procesna odluka. Optuženik uvijek ima pravni interes za pobijanje odluka o osudi i kazni. Pravo na podnošenje žalbe pripada i ovlaštenim tužiteljima: državnom odvjetniku, oštećeniku kao tužitelju i privatnom tužitelju.¹² U posebne ovlaštenike prava na žalbu ubrajaju se: oštećenik i osoba čiji je predmet oduzet ili od koje je oduzeta imovinska korist pribavljena kaznenim djelom (čl. 464. st. 5.). Oštećenik može pobijati presudu zbog: odluke suda o njegovim troškovima kaznenog postupka i odluke o imovinskopравnom zahtjevu.

Svaki ovlaštenik prava na pravni lijek slobodno raspolaže pravom hoće li se njime koristiti ili ne. Ako ga koristi, ne mora ustrajati do kraja na njemu. Njegovo je pravo da se odrekne prava na pravni lijek, ali i da odustane od već podnesenoga pravnog lijeka. Odricanje od prava na pravni lijek očitovanje je ovlaštenika u obliku pravno obvezujuće izjave da se neće koristiti tim pravom koje mu u konkretnom slučaju inače pripada po zakonu. Optuženik može i odustati, u cijelosti ili djelomično, od već podnesenoga pravnog lijeka. Odustajanje od žalbe je bezuvjetno i neopozivo očitovanje ovlaštenika da povlači svoj već podneseni pravni lijek.

Postoje i procesnopravna ograničenja prava na pravni lijek. Ta se ograničenja mogu sastojati u isključenju, odlaganju ili uvjetovanju uporabe prava na pravni lijek, ali i u ograničenju za slučaj zlorabe toga prava. Naime, ovlaštenici toga prava imaju brojna prava u postupku pred sudom, koja im se protivno zakonu ne smiju uskraćivati ni ograničavati. S druge strane, pojedini sudionici u pravnim postupcima zlorabe ta svoja prava (v. više Krapac, 2010: 264–266). U tom slučaju iz više zakonskih odredaba proizlazi da se tim pojedincima njihova pojedina prava mogu uskratiti ili ograničiti. Ograničiti se može i pravo na pravni lijek, ako je riječ o namjernom i nepotrebnom odugovlačenju postupka, vršenju određenih procesnih prijevara, ili čak ucjenama protivne stranke).¹³ Sprečavanje tih zloraba nije upitno. Problem bi mogao biti u tomu kada bi se tim onemogućavanjem stranka spriječila u zaštiti svojih stvarnih prava. To, zapravo, upućuje na nužnost pravilnoga i objektivnog razlikovanja zlorabe od legitimnoga korištenja žalbe.¹⁴

Da bi žalba bila prikladna za raspravljanje i odlučivanje, mora biti: pravodobna, dopuštena i potpuna. Žalba koja je podnesena nakon isteka zakonskoga žalbenog roka smatra se nepravodobnom. Žalba koja po zakonu uopće nije moguća smatra se nedopuštenom. Ona žalba koja ne sadrži sve bitne sastojke iz čl. 466. st. 1. toč. 1. – 5. ZKP nije potpuna žalba i u pravilu ne može poslužiti kao osnovica za ispitivanje pobijane presude. Nepravodobne, nedopuštene i nepotpune žalbe ne mogu dovesti do

¹² Članci 2. st. 2. i 55. – 59. ZKP.

¹³ Vidjeti odluke: VSRH, I Kž 286/03 od 2. travnja 2003. i VSRH, I Kž 935/02. od 4. prosinca 2002.

¹⁴ U uporednom pravu kao mjera sprečavanja zlorabe pravnog lijeka najčešće se koristi izricanje novčane kazne, ili se traži da subjekt pravnoga lijeka, ako želi pozitivno rješenje svoje žalbe, nije sam skrivio povredu zakona, ili da je poduzeo sve da do nje ne dođe (Vasiljević, 1981: 571).

ispitivanja pobijane presude. Zakon je propisao da će sud odbaciti nepravodobnu i nedopuštenu žalbu.

Žalbene osnove pobijanja nepravilnih i nezakonitih odluka određene su zakonom. Prema odredbi čl. 467. st. 1. t. 1. – 4. ZKP, presuda se može pobijati zbog: (1) bitne povrede odredaba kaznenog postupka, (2) povrede kaznenog zakona, (3) pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, (4) odluke o kazni, sudskoj opomeni, uvjetnoj osudi, djelomičnoj uvjetnoj osudi, zamjeni radom za opće dobro na slobodi, posebnim obvezama, zaštitnom nadzoru, sigurnosnoj mjeri, oduzimanju imovinske koristi, oduzimanju predmeta, troškovima kaznenog postupka, imovinskopравnom zahtjevu te javnom objavljivanju presude (Bayer, 1995: 81–98; Pavišić, 2010: 386–387). Po drugim se osnovama presuda ne može pobijati. U navedenom članku zakon samo nabraja postojeće vrste i kategorije žalbenih osnova, a u drugim člancima pobliže ih određuje i definira. Definiranje žalbenih osnova zakon ne čini na isti način. Neke od njih samo općenito određuje (pogrešno ili nepotpuno utvrđeno činjenično stanje), a neke određuje tako što nabraja slučajeve u kojima se ta povreda javlja (povrede kaznenog zakona). Redoslijed žalbenih osnova u zakonu određen je njihovom prirodom i važnošću.

Opseg i pravci pobijanja sudske odluke također su određeni zakonom. Osnovno je pravilo je da se odluka suda može pobijati žalbom samo u okviru njezina sadržaja, po zakonskim osnovama i u granicama neposrednoga pravnog interesa. Sadržaj žalbenih osnova pobijanja obuhvaća pogreške u kaznenoj presudi, koje mogu biti: činjenične (*error in facto*) i pravne (*error in iure*) (Grubač, 2006: 111). Sudska je presuda nepravilna i onda kada se radi o pogreškama u suđenju, tj. kada je prvostupanjski sud nepravilno primijenio procesni kazneni zakon (*error in procedendo*), ili kada je sud pogrešno primijenio materijalni kazneni zakon (*error in iudicando*) (Grubiša, 1987: 62; Krapac, 2008: 551).

Postupak o žalbi vodi se pred tijelom drugoga stupnja, pa se taj postupak i naziva drugostupanjskim postupkom. Drugostupanjski postupak se pokreće podnošenjem barem jednoga pravodobnog i dopuštenog pravnog lijeka bilo kojega procesnog ovlaštenika. Pravilnost i zakonitost sudskih odluka¹⁵ ispituje se na inicijativu i zahtjev subjekata toga prava, iz čega proizlazi da je bitno obilježje postupka o žalbi stranačka dispozitivnost. Postupak o žalbi je, dakle, fakultativan, a ne obvezatan (Pavišić, 2005: 441).¹⁶ Posebnost postupka o pravnim lijekovima je i u tome što je to samostalna procesna faza. Samostalnost se odnosi na drugo (više) tijelo koje vodi taj postupak, posebne procesne pretpostavke za vođenje toga postupka, posebna procesna pravila

¹⁵ Za svaku kaznenu presudu vrijedi zakonska presumpcija da je ona pravilna i zakonita. Ako koja od procesnih stranaka stekne drugačije uvjerenje, može se usprotiviti toj presumpciji tako što će podnijeti odgovorajući pravni lijek.

¹⁶ Čl. 268. st. 3. ZKP iz 1948. predviđao je pokretanje žalbenog postupka po službenoj dužnosti. Slično je bilo predviđeno i za prijedlog ZKP iz 1953., ali to rješenje nije konačno i prihvaćeno.

te drugačiji sadržaj odlučivanja i odluka koje se donose u tom postupku (Vasiljević, 1981: 554).

Pravo pristupa drugostupanjskom sudu bitna je sastavnica prava na pravni lijek. Pravo pristupa višoj instanci (*the right of acces to the high court*), osim iz zakonskih i ustavnih odredaba, proizlazi i iz međunarodnopravnih dokumenata, posebice iz čl. 6. Konvencije. Država članica u čijem pravnom sustavu postoje više sudske instance dužna je svojim građanima osigurati, ne samo pravo neometanoga pristupa, već i djelotvornu zaštitu svih prava iz čl. 6. Konvencije i pred tim višim sudovima odnosno tijelima državne vlasti. Ipak, treba istaknuti da pravo pristupa tijelu više instance, nije apsolutno pravo građanina, što znači da ga država može i ograničiti. Takvo je stajalište ESLJP izrazio u predmetima *Fayed v. the United Kingdom* i *Waite and Kennedy v. Germany* (Krapac, 2008: 14). Isto stajalište zauzeo je i Ustavni sud RH, koji je izrekao da pravo na pristup sudu, kao jedno od bitnih sastavnica prava na pravično suđenje, nije apsolutno pravo, već može biti podložno izvjesnim ograničenjima, u skladu sa zakonom.¹⁷

I u postupku o pravnim lijekovima vrijede brojna procesna načela. Važnija načela drugostupanjskoga postupka su: načelo zakonitosti (*nullum actio sine lege certa*); načelo „pravičnog postupka” (*right to a fair trial*); pravo na zakonom ustanovljen, neovisan i nepristran (viši) sud (*tribunal established by law, independent and impartial tribunal*); pravo na suđenje u razumnom roku (*judgement within a reasonable time*); pravo na materijalnu (*right of a person to defend himself*) i formalnu (*right to have legal assistance*) obranu; pravo na procesnu jednakost (jednakost oružja – *equality of arms*) te pravo na javno suđenje (*public hearing*). Neka od tih načela imaju svoje posebno značenje i primjenu upravo u drugostupanjskom postupku, neka se prvi puta primjenjuju upravo u tome postupku, a neka imaju ograničenu primjenu.¹⁸

Glavni cilj i svrha drugostupanjskog postupka je omogućavanje donošenja pravilne i zakonite odluke. Jamstvo postizanja pravilne odluke u drugostupanjskom postupku sadržano je u činjenici da viša instanca ima bolje i veće mogućnosti od niže instance ispitati osnovanost tvrdnji istaknutih u pravnom lijeku (Pavišić, 2010: 374). Opravdanje preispitivanja pobijane odluke u postupku pravnoga lijeka ogleda se u više važnih činjenica: izjavom pravnoga lijeka predmet se iznosi pred višu instancu u kojoj se odlučuje s većim znanjem i iskustvom i boljim objektivnim uvjetima rada; pravilnost donesene odluke podvrgava se ocjeni dvaju različitih foruma; druga, viša instanca ponovno ispituje istu stvar, što znači da se odluka oblikuje kroz više ispitivanja raznih osoba te što postoji mogućnost iznošenja novih činjenica i novih dokaza (Vasiljević, 1981: 556). Uporabom pravnih lijekova u drugostupanjskom se postupku dodatno zaštićuju temeljna prava i slobode čovjeka i građanina, ali i najviše društvene

¹⁷ Odluka USRH, U-III-66/2009 od 29. svibnja 2013.

¹⁸ O pojedinim procesnim načelima opširnije vidjeti u Pavišić (2006: 82–101).

vrijednosti (Krapac, 1989: 838). Pored navedenoga, njegova bi se uloga trebala sastojati i da svojim postojanjem i djelovanjem osigura korekciju rada nižih tijela javne vlasti, jednaku primjenu zakona prema svima, jedinstveno postupanje u praksi, provedbu načela vladavine prava te veće pravne sigurnosti u društvu.

Prema odredbi čl. 480. st. 1. ZKP, drugostupanjski sud odlučujući o žalbi, može donijeti sljedeće odluke: (1) odbaciti žalbu kao nepravodobnu ili nedopuštenu, (2) odbiti žalbu kao neosnovanu i potvrditi prvostupanjsku presudu, (3) ukinuti pobijanu presudu i uputiti predmet prvostupanjskom sudu na ponovno suđenje i odluku ili (4) preinačiti prvostupanjsku presudu. I presuda drugostupanjskog suda mora biti obrazložena. Ta obveza proizilazi iz odredaba čl. 459. st. 4. – 9. ZKP, te čl. 449. st. 3. ZKP. Svrha obrazlaganja drugostupanjske odluke, osim postizanja većega javnoga povjerenja u pravosuđe, jest i omogućavanje strankama da djelotvorno ostvare svoja prava glede nepravilnih odluka viših sudova (Emmerson i Ashworth, 2001: 521). Obrazloženje drugostupanjske odluke djeluje edukativno i usmjeravajuće prema prvostupanjskom sudu, ali i javnosti, posebice ako je riječ o odlukama vrhovnih sudova (Škulić, 2010: 460).

Obrazlaganje sudskih odluka je i ustavnopravna obveza sudova.¹⁹ Tako „Ustavni sud ističe dužnost valjanog obrazlaganja sudskih presuda, koja se odnosi na dokazanost činjenica (čl. 459. st. 5. ZKP) te na razloge kojima se sud vodio pri odmjeravanju kazne (članak 459. st. 6. ZKP), a koja vrijedi i za presude drugostupanjskog suda (čl. 449. st. 3. ZKP-a). Međunarodnopravna obveza obrazlaganja drugostupanjskih odluka proizilazi iz odredbe čl. 6. EKLJP, prema kojoj žalbeni sud mora dati razloge za donesenu odluku. Prema stajalištu ESLJP, pravo na obrazloženu sudsku odluku sastavni je dio prava na „pravični postupak“ iz čl. 6. st. 1. EKLJP”, jer je to bitna pretpostavka za korištenje prava na djelotvoran pravni lijek.²⁰

b) Žalba protiv presude drugostupanjskog suda

Iako je kazneni postupak načelno uređen na dvostupanjskoj razini, zakon iznimno dopušta i trećestupanjsko suđenje.²¹ I odluke sudova drugoga stupnja mogu biti nepravilne i nezakonite, zbog čega zakon iznimno dopušta pobijanje i drugostupanjskih odluka. Prema odredbi čl. 490. st. 1. toč. 1. i 2. ZKP, protiv drugostupanjske presude dopuštena je žalba trećestupanjskom sudu samo ako je: (1) drugostupanjski sud izrekao kaznu dugotrajnog zatvora ili je potvrdio prvostupanjsku presudu kojom je izrečena takva kazna²² ili (2) ako je drugostupanjski sud preinačio prvostupanjsku presudu kojom je optuženik oslobođen optužbe i izrekao presudu kojom se optuženik

¹⁹ To stajalište proizilazi iz odluke USRH, U-III-2374/2009 od 4. listopada 2010.

²⁰ Vidjeti presudu u slučaju Hadjianastassiosu v. Grčke od 26. lipnja 1992, 12945/87 te presudu u slučaju Zoon v. Nizozemske od 7. prosinca 2000. (Krapac, 2007: 241).

²¹ Trećestupanjsko suđenje uvedeno je prvi puta u Zakonu o kaznenom postupku iz 1953.

²² Odluka VSRH, I Kž-1019/07 od 13. studenog 2007.

proglašava krivim.²³ Žalba protiv drugostupanjskog rješenja nije dopuštena. Iz dikcije navedene zakonske odredbe proizlazi da optuženik može pobijati drugostupanjsku presudu samo po dvije osnove: (a) s obzirom na težinu izrečene kazne i (b) u slučaju preinačenja oslobađajuće presude u osuđujuću.²⁴ Analogijom treba zaključiti da se drugostupanjska presuda može pobijati po svim zakonskim žalbenim osnovima iz čl. 467. ZKP, tj. zbog: bitne povrede odredaba kaznenog postupka, povrede kaznenog zakona, pogrešno ili nepotpuno utvrđenoga činjeničnog stanja, odluke o kazni, sudskoj opomeni, uvjetnoj osudi, djelomičnoj uvjetnoj osudi, zamjeni radom za opće dobro na slobodi, posebnim obvezama, zaštitnom nadzoru, sigurnosnoj mjeri, oduzimanju imovinske koristi, oduzimanju predmeta, troškovima kaznenog postupka, imovinskopравnom zahtjevu te javnom objavljivanju presude.

Odlučujući o žalbi protiv drugostupanjske presude trećestupanjski sud može donijeti sljedeće odluke: (1) odbaciti žalbu kao nepravodobnu i nedopuštenu, (2) odbiti žalbu kao neosnovanu, (3) uvažiti žalbu i ukinuti drugostupanjsku presudu, (4) preinačiti drugostupanjsku presudu. Sud trećega stupnja ispituje pravilnost i zakonitost drugostupanjske, a ne prvostupanjske presude. Zbog utvrđenih nedostataka u drugostupanjskoj presudi, ukinut će samo tu presudu, a ne i prvostupanjsku. Iz dobivenih uputstava drugostupanjski će sud sam odlučiti treba li on ukinuti prvostupanjsku presudu.

c) Žalba protiv rješenja

Rješenje je najčešći oblik sudske odluke koje se donosi u svim etapama kaznenog postupka. Ono se može odnositi na različite proceduralne situacije (procesne odluke), ali se pojavljuje i kao ekvivalent presudi (meritorna odluka). S obzirom na prirodu stvari i fazu kaznenog postupka, rješenjem se može odlučivati o činjeničnim, procesnopravnim i materijalnopравnim pitanjima, s učinkom ne samo na tijek kaznenog postupka već i na samo okončanje postupka.

Žalba protiv rješenja (engl. *appeal against the decision*) je redoviti, potpuni, devolutivni, u pravilu suspenzivni, najčešće izravni pravni lijek, kojim se traži ukidanje ili preinačenje prvostupanjske rješidbe (Bubalo, 2015: 252–259). Zakon ne sadrži detaljne odredbe o žalbi protiv rješenja (čl. 491. – 496. ZKP). Žalba protiv rješenja ima svoje posebnosti. One se prvenstveno odnose na dopustivost pobijanja samo nekih rješenja, zatim na suspenzivnost, devolutivnost i revokativnost žalbe protiv rješenja, rokove za podnošenje žalbe, ovlaštenike prava na žalbu, osnove pobijanja, granice ispitivanja, postupak odlučivanja te odluke žalbenog suda o tim žalbama. Žalba protiv rješenja prilagođena je prirodi odluke koja se pobija.

²³ Odluka VSRH, I KŽ-511/05 od 10. travnja 2008.

²⁴ U posljednje vrijeme zakonodavstva mnogih država kaznene postupke svode na dvije instancije: prvostupanjsku i drugostupanjsku.

Pravo podnošenja žalbe protiv rješenja u prvom redu imaju stranke (okrivljenik i ovlašteni tužitelj), ali i drugi sudionici kaznenog postupka (svjedoci, vještaci, tumači, prevoditelji), pa čak i oni koji u njemu nisu sudjelovali (vlasnici predmeta koji su im oduzeti). Načelno je pravilo da žalbu protiv rješenja mogu podnijeti svi oni subjekti čija su prava povrijeđena tim rješenjem (Grubiša, 1987: 310). Rješenja se, jednako kao i presuda, može pobijati zbog bitne povrede odredaba kaznenog postupka, povrede kaznenog zakona, pogrešno ili nepotpuno utvrđenoga činjeničnog stanja, odluke o kaznenoj sankciji te drugim odlučivanjima ako je to po prirodi stvari moguće.

Prema odredbi čl. 494. st. 3. t. 1. – 3. ZKP, odlučujući o žalbi protiv rješenja sud može donijeti sljedeće odluke: (1) odbaciti žalbu kao nepravodobnu ili kao nedopuštenu, (2) odbiti žalbu kao neosnovanu ili (3) prihvatiti žalbu ili povodom žalbe preinačiti ili ukinuti pobijano rješenje i prema potrebi predmet uputiti na ponovno odlučivanje.

5.1.2. Izvanredni pravni lijekovi u kaznenom postupku

Nakon pravomoćnosti sudske odluke, o istoj se kaznenoj stvari, u pravilu, više ne raspravlja ni pomoću redovitih pravnih lijekova, niti otpočinjanjem novoga kaznenog postupka.²⁵ Međutim, i pored toga što je određena presuda prošla ili mogla proći više sudskih provjeravanja i stekla formalnu konačnost, događa se da i u pojedinim pravomoćnim presudama mogu biti sadržane određene nepravilnosti i nezakonitosti zbog kojih se mora dopustiti njihovo ponovno preispitivanje. Ponovno preispitivanje pravomoćnih presuda iznimno je omogućeno uporabom izvanrednih pravnih lijekova (Pavišić, 2010: 415–426; Bubalović, 2015: 261–299). Opravdanje preispitivanja pravomoćnih presuda putem izvanrednih pravnih lijekova sastoji se u potrebi ispravljanja pogrešaka koje mogu postojati u pravomoćnoj sudskoj odluci. Pri tome treba istaknuti da izvanredni pravni lijekovi imaju karakter izuzetnosti i nisu dopušteni zbog svake povrede zakona, već samo za one slučajeve koji su u zakonu taksativno nabrojani (Pavišić, 2005: 498). Određivanjem strogih uvjeta toga preispitivanja, rješava se „sukob između načela pravne sigurnosti i načela pravednosti koje traži da se u pravomoćnoj odluci isprave ozbiljne pogreške u postupanju ili pogreške u suđenju” (Krapac, 2008: 628).²⁶

Izvanredni pravni lijekovi su procesne radnje pojedinih ovlaštenika u kaznenom postupku kojima u zakonom propisanim slučajevima pobijaju pravomoćnu sudsku

²⁵ Takvo bi pravno određenje proizlazilo i iz odredbe čl. 14. st. 3. Pakta o građanskim i političkim pravima.

²⁶ Konvencija o ljudskim pravima i slobodama nije izričito predviđala pravo na pravni lijek kao sastavnicu načela „pravičnog postupka” u čl. 6. st. 1. To je učinjeno odredbom čl. 2. st. 1. Protokola 7, prema kojoj svako tko je „osuđen” za kazneno djelo ima pravo žalbe protiv takve odluke. ESLJP je i prije Protokola 7 zahtijevao da postupak o pravnim lijekovima načelno bude usklađen s postulativima čl. 6. st. 1. EKLJP. Nacionalna zakonodavstva sama suvereno uređuju sustav redovitih i izvanrednih pravnih lijekova.

presudu. Izvanredni pravni lijekovi dopušteni su samo u iznimnim prilikama, pod određenim uvjetima i prema posebnim procesnim pravilima (Krapac, 2008: 628). Za razliku od žalbe kao jedinstvenoga, potpunog i redovitog pravnog lijeka, u hrvatskom kaznenom procesnom zakonodavstvu postoji više izvanrednih pravnih lijekova. To su: (1) obnova kaznenog postupka (čl. 497.-508. ZKP), (2) zahtjev za zaštitu zakonitosti (čl. 509.-514. ZKP) i (3) zahtjev za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude (čl. 515. – 519. ZKP). Zajednička su im svojstva da se podnose samo protiv pravomoćnih sudskih odluka, njihovo je korištenje iznimno, njihovom je uporabom ograničeno pobijanje sudskih odluka, podnose se samo po određenim osnovama, imaju drugačiji pravni učinak. Zajedničko je i redovitim i izvanrednim pravnim lijekovima to što se oni zasnivaju na istim pravnim osnovama i što u biti imaju zajednički cilj i svrhu uklanjanja bitnih nepravilnosti i nezakonitosti u pojedinim sudskim odlukama prije nego što proizvedu određeni pravni učinak.

a) Obnova kaznenog postupka (engl. *repeating the criminal proceedings*) vrsta je izvanrednog pravnog lijeka koji se podnosi protiv pravomoćnih sudskih odluka (Bubalo, 2015: 262–284). Kazneni postupak dovršen pravomoćnim sudskim rješenjem ili pravomoćnom sudskom presudom može se na zahtjev ovlaštene osobe ponoviti samo u zakonom predviđenim slučajevima i pod određenim zakonskim uvjetima (Pavišić, 2005: 499–513). Obnova se postupka ne može zahtijevati zbog nepravilne primjene materijalnoga ili procesnog kaznenog zakona. Prema odredbi čl. 504. st. 1. ZKP, zahtjev za obnovu kaznenog postupka mogu podnijeti stranke i branitelji, a nakon smrti osuđenika, državni odvjetnik i osobe koje inače mogu podnijeti žalbu korist optuženika. O zahtjevu za obnovu kaznenog postupka odlučuje vijeće suda koji je u prijašnjem postupku sudio u prvom stupnju.

Zakon o kaznenom postupku predviđa više mogućnosti obnove kaznenog postupka: obnova kaznenog postupka preinačenjem pravomoćne presude u odluci o kazni – nepravna obnova postupka (čl. 498.); obnova postupka ako je optužba odbačena zato što nije bilo zahtjeva ovlaštenog tužitelja, prijedloga za progon ili odobrenja – nastavljanjem postupka (čl. 499.); obnova kaznenog postupka koji je dovršen pravomoćnim rješenjem prije podnošenja optužnice (čl. 500.); obnova kaznenog postupka u korist optuženika, koji je dovršen pravomoćnom presudom – prava obnova postupka (čl. 501.); obnova kaznenog postupka izmjenom pravomoćne sudske odluke na temelju odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske ili na temelju odluke Europskog suda za ljudska prava koja se odnosi na neki razlog za obnovu kaznenog postupka (čl. 502.); obnova kaznenog postupka na štetu okrivljenika koji je dovršen pravomoćnom presudom kojom se odbija optužba (čl. 503.); obnova kaznenog postupka u kojem je osoba osuđena u odsutnosti, a nastupila je mogućnost da joj se ponovo sudi (čl. 497. st. 2.) (Pavišić, 2011: 416).

Sam postupak odlučivanja o zahtjevu za obnovu kaznenog postupka odvija se u dvije faze: 1) ispitivanje i odlučivanje o zahtjevu te 2) ponovno postupanje iz faze u koji je obnovljeni postupak vraćen, s donošenjem nove presude. U rješenju kojim se dopušta obnova kaznenog postupka sud će odlučiti da se odmah odredi nova rasprava ili da se stvar vrati u raniju fazu (Vasiljević i Grubač, 2011: 726). Odlukom o dopuštanju obnove ne ukida se ranija pravomoćna presuda, već se samo daje ovlast sudu da ponovno raspravlja i odlučuje o već pravomoćno raspravljenoj kaznenoj stvari i da tek po održanoj novoj raspravi odluči o sudbini ranije pravomoćne presude. Pravomoćno rješenje o obnovi kaznenog postupka obvezuje sva druga pravosudna tijela i kazneni se postupak mora obnoviti i donijeti nova odluka.

b) Zahtjev za zaštitu zakonitosti (engl. *requesting judicial review*) izvanredni je, nesuspenzivni i devolutivni pravni lijek državnog odvjetnika koji se podnosi protiv pravomoćne sudske odluke zbog povrede zakona (Bubalović, 2015: 285–291). Predmet pobijanja ovim pravnim lijekom jesu materijalne ili formalne povrede kaznenog zakona. Prema odredbi čl. 509. st. 1. ZKP, protiv pravomoćne sudske odluke Glavni državni odvjetnik Republike Hrvatske može podignuti zahtjev za zaštitu zakonitosti ako je povrijeđen zakon, posebice protiv sudske odluke donesene u postupku na način koji predstavlja kršenje temeljnih ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, međunarodnim pravom ili zakonom. Zahtjev za zaštitu zakonitosti nije stranački pravni lijek, jer je on isključivo pravo državnoga odvjetnika kao tijela državne vlasti. Državni odvjetnik podnosi taj pravni lijek u okviru skrbi za pravilnost i zakonitost odluka tijela vlasti.²⁷ Iako je državni odvjetnik jedini ovlaštenik prava na podnošenje ovoga pravnog lijeka, inicijativu za njegovo podnošenje mogu dati i stranke koje su sudjele u postupku, pa i druge ovlaštene osobe u okviru zakonskih i ustavnih ovlasti, pogotovo protiv odluka kojima su prekršena temeljna ljudska prava i slobode građana.

O zahtjevu za zaštitu zakonitosti odlučuje Vrhovni sud Republike Hrvatske, koji može donijeti sljedeće odluke: (1) presudom odbiti zahtjev za zaštitu zakonitosti kao neosnovan ako utvrdi da ne postoji povreda zakona koju ističe Glavni državni odvjetnik (čl. 512. ZKP), (2) kada utvrdi da je zahtjev za zaštitu zakonitosti osnovan, donijet će presudu kojom će, prema naravi povrede zakona, (a) ili preinačiti pravomoćnu odluku, (b) ili ukinuti u cijelosti ili djelomično odluke prvostupanjskog suda i višega suda ili samo odluku višega suda i predmet vratiti na ponovno suđenje prvostupanjskom sudu ili višem sudu (513. st. 1. ZKP).

c) Zahtjev za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude izvanredni je pravni lijek okrivljenika kojim u zakonom propisanim slučajevima i pod posebnim uvjetima pobija pravomoćnu presudu (Bubalović, 2015: 292–299). Nasuprot pravu državnog odvjetnika na podnošenje zahtjeva za zaštitu zakonitosti protiv pravomoćne odluke zbog povrede zakona, ovim se zahtjevom daje mogućnost i okrivljeniku da pobija pra-

²⁷ Čl. 2. st. 1. Zakona o državnom odvjetništvu.

vomoćnu sudsku odluku zbog određenih povreda zakona. O zahtjevu za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude odlučuje Vrhovni sud Republike Hrvatske, koji može donijeti sljedeće odluke: (1) odbaciti zahtjev kao nepravodoban, nedopušten ili izjavljen od neovlaštene osobe, ili je podnesen u slučaju osude na kaznu ili drugu mjeru zbog koje se ovaj zahtjev ne može podnijeti, (2) odbiti zahtjev kao neosnovan, (3) prihvatiti zahtjev i donijeti jednu od sljedećih odluka: (a) pobijanu pravomoćnu presudu preinačiti ili (b) pobijanu pravomoćnu presudu ukinuti. Odlučujući o zahtjevu, Vrhovni sud je isključivo vezan za one povrede zakona koje su izričito navedene u zahtjevu.²⁸

Zajednička obilježja svih izvanrednih pravnih lijekova sastoje se u tome da se oni podnose samo protiv pravomoćnih sudskih odluka, njihovo korištenje je iznimno, njihovom je uporabom ograničeno pobijanje sudskih odluka, podnose se samo po određenim osnovama, imaju poseban pravni učinak. Zajedničko je i redovitim i izvanrednim pravnim lijekovima to što se u biti zasnivaju na istim pravnim osnovama i što u imaju zajednički cilj i svrhu uklanjanja bitnih nepravilnosti i nezakonitosti u pojedinim sudskim odlukama prije nego što proizvedu određeni pravni učinak.

5.2. Pravni lijekovi u parničnom postupku

I građanski parnični postupak složen je proces suđenja i odlučivanja o najvažnijim pravima i pravno priznatim interesima građana. I taj se postupak, po svojoj strukturi, sastoji od triju glavnih djelatnosti: provođenja zakonom uređenog postupka; utvrđivanja pravno relevantnih činjenica; primjene pravnih pravila na utvrđeno činjenično stanje. Povreda i samo jedne norme koja se odnosi na bilo koju od navedene tri djelatnosti parničnoga suda upućivala bi na nepravilnost i nezakonitost sudske odluke. Protiv takvih sudskih odluka i u parničnom postupku dopušten je pravni lijek. Parnična sudska odluka može se odnositi na: opći javni interes, subjektivni interes stranaka te druga građanska prava. Sudske odluke koje ugražavaju i povrjeđuju neki od interesa tih triju grupacija također mogu i moraju biti podvrgnute preispitivanju njihove pravilnosti i zakonitosti. Pravnu mogućnost za to i u ovom postupku pruža ustanova pravnih lijekova.

Osnove pravnih lijekova u parničnom postupku u biti su, uz određene razlike, identične osnovama pravnih lijekova u kaznenom postupku. I u parničnom postupku vrijedi načelo dispozicije stranaka. To znači da se postupak preispitivanja parničnih odluka nikada ne može pokrenuti po službenoj dužnosti. Bitna pretpostavka za pokretanje postupka o pravnim lijekovima i u ovom je postupku postojanje *pravnoga interesa* stranaka i drugih ovlaštenika prava na žalbu. Pravni bi interes postojao ako bi ovlaštenik mogao očekivati određenu *pravnu korist* od izjavljenoga pravnog lijeka, ako bude uvažen kao osnovan (Triva et. al., 1986: 547).

²⁸ Povrede zakona koje nije moguće otkloniti ovim izvanrednim pravnim lijekom, otklanjaju se zahtjevom za zaštitom zakonitosti.

Za podnošenje pravnih lijekova u parničnom postupku moraju se ispuniti opće i posebne procesnopravne pretpostavke. Dopuštenost i valjanost pravnoga lijeka u ovom postupku ovisi o njegovu sadržaju, vrsti pobijane odluke, suda koji je donio pobijanu odluku, razloga zbog kojih se pravni lijek podnosi, postojanja procesne legitimacije, postojanja pravnoga interesa podnositelja pravnog lijeka, pravodobnosti pravnoga lijeka, i sl. Procesnu legitimaciju za podnošenje pravnoga lijeka u parničnom postupku imaju prije svih stranke, a iznimno u tzv. incidentalnim stvarima i druge osobe (nasljednici, zastupnici i dr.). Radi zaštite javnih interesa, pravo na pravni lijek, u slučajevima propisanim zakonom, imaju i pojedina tijela (državni odvjetnik, pravobranitelji i dr.).

U parničnom postupku pravni lijek je parnična radnja stranke ili druge ovlaštene osobe kojom od nadležnoga suda traži ukidanje ili preinačenje sudske odluke za koju tvrdi da je za nju nepovoljna, nepravilna ili nezakonita (Triva et al., 1986: 540). Struktura i sadržaj pravnih lijekova propisani su zakonom. Kada je riječ o samom sustavu pravnih lijekova, oni se u parničnom postupku uobičajeno dijele na: redovite i izvanredne. *Redoviti* pravni lijekovi po Zakonu o parničnom postupku (ZPP) (Triva i Dika, 2011) jesu: (1) žalba protiv presude (čl. 348. – 377.), (2) žalba protiv rješenja (čl. 378. – 381.) i (3) prigovor protiv platnoga naloga (čl. 450. – 455.). *Izvanredni* pravni lijekovi jesu: (1) revizija protiv presude (čl. 382. – 399.), (2) revizija protiv rješenja (čl. 400.), te (3) prijedlog za ponavljanje postupka (čl. 421. – 428.) (Vuković i Kunštek, 2005).

Žalba protiv presude i rješenja kao redoviti pravni lijek može biti samostalna i vezana. Vezana je u slučajevima kad nije dopuštena posebna žalba.²⁹ Redoviti pravni lijek u širem smislu je i prigovor protiv platnog naloga.³⁰ Ako je riječ o izvanrednim pravnim lijekovima, hrvatski parnični postupak poznaje reviziju protiv presude i rješenja³¹ te ponavljanje postupka. Ponavljanje postupka je posebice moguće nakon konačne presude Europskog suda za ljudska prava.³² Zahtjev za zaštitu zakonitosti kao izvanredni pravni lijek u hrvatskom parničnom procesnom pravu ne postoji nakon novele ZPP-a iz 2003.³³

Glavni pravni lijek protiv odluka parničnoga suda je žalba protiv prvostupanjske presude.³⁴ Žalba protiv prvostupanjske presude u parničnom postupku jest redoviti,

²⁹ Zakon o parničnom postupku, Narodne novine, 53/1991, 91/1992, 112/1999, 129/2000, 88/2001, 117/2003, 88/2005, 2/2007, 96/2008, 84/2008, 123/2008, 57/2011, 25/2013, 89/2014; ZPP), članci 348. do 381.

³⁰ ZPP, članci 450. do 452.

³¹ ZPP, članci 382. do 400.

³² ZPP, članci 421. do 428.a.

³³ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku, Narodne novine, 117/2003., članak 239.

³⁴ Iako je, u načelu, žalba dopuštena i protiv rješenja koja se donose u građanskom parničnom postupku (čl. 378. – 381.), protiv mnogih rješidbi parničnoga suda žalba nije dopuštena (v. Triva i Dika, 2001: 204–205).

devolutivni, suspenzivni, dvostrani i samostalni pravni lijek, o kojem odlučuje viši sud (Triva et al., 1986: 540). Žalba je u parničnom postupku posebno *pravno sredstvo* kojim ovlaštena osoba, uz ispunjenje zakonskih uvjeta, zahtijeva da određenu nepravilnu i nezakonu sudsku odluku viši sud, u postupku ponovnoga razmatranja, ukine ili preinači. Žalba je univerzalan pravni lijek jer se njome mogu napadati sve aktivnosti što ih je sud poduzeo: sam postupak, utvrđeno činjenično stanje, pravna ocjena stvari te sama parnična odluka.

Zakon o parničnom postupku (čl. 348. st. 1.) propisuje da žalbu protiv presude donesene u parničnom postupku mogu podnijeti stranke (tužitelj i tuženik). Osim stranaka, pravo na žalbu u tom postupku iznimno imaju i državni odvjetnik (čl. 205.) te umješac (čl. 208.).

Presuda se u parničnom postupku može pobijati zbog: (a) bitne povrede odredaba parničnog postupka, (b) pogrešno ili nepotpuno utvrđenoga činjeničnog stanja i (c) nepravilne primjene materijalnoga prava (čl. 353. st. 1. ZPP). Sve se moguće pogreške moraju podvesti pod jednu od te tri vrste žalbenih osnova. U pogledu granica ispitivanja prvostupanjske presude, zakonsko je određenje da drugostupanjski sud ispituje prvostupanjsku presudu u onom dijelu u kojem se pobija žalbom, što znači da drugostupanjski sud ne može ispitivati, mijenjati ili ukidati dio presude koji se ne pobija žalbom (Triva i Dika, 2001: 197). Daljnje pravilo je da sud u žalbenom postupku odlučuje samo o predmetu spora o kojemu se odlučivalo pred sudom čija se odluka pobija (Triva et al., 1986: 551).

Drugostupanjski parnični sud svojom odlukom može: (a) odbaciti žalbu kao neprimkladnu (čl. 358., 367.), (b) odbiti žalbu kao neosnovanu (čl. 368.), (c) ukinuti pobijanu presudu (čl. 369., 370., 372.), ili (d) preinačiti pobijanu presudu (čl. 372. – 374.). Drugostupanjski sud nema ovlast preinačiti presudu suda prvoga stupnja zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenoga činjeničnog stanja ako bi se njegova odluka zasnivala na činjenicama ili dokazima o kojima se nije raspravljalo pred tim (prvostupanjskim) sudom (čl. 370. st. 3.) (Triva i Dika, 2001: 202).

Sustavi pravnih lijekova u kaznenom i parničnom postupku imaju svojih sličnosti, ali i razlika.

Redoviti pravni lijekovi i u kaznenom postupku i u parničnom postupku spadaju u tzv. *monistički sustav* pravnih lijekova. To znači da u oba postupka postoji samo jedan osnovni, redoviti pravni lijek – žalba. Tim jedinstvenim pravnim lijekom (žalbom) istodobno se, dakle, mogu pobijati i činjenični i pravni nedostaci sudske odluke. I u jednom i u drugom postupku sudske je odluke moguće pobijati po gotovo istim žalbenim osnovama, osim odluke o kaznenim sankcijama, što po prirodi stvari nije moguće u parničnom postupku. I sustav izvanrednih pravnih lijekova u oba je postupka u biti podudaran. Oba postupka poznaju isti izvanredni pravni lijek: ponavljanje postupka. Zakon o parničnom postupku poznaje, međutim, i reviziju kao poseban izvanredni pravni lijek.

Pravo na žalbu u kaznenom postupku spada u subjektivnu *javnopravnu* ovlast ovlaštenika na pravni lijek budući da se u tom postupku radi o odnosu pojedinca i države. Pravo na žalbu u parničnom postupku, pak, spada u subjektivnu *privatnopravnu* ovlast ovlaštenika na pravni lijek, jer se ovdje u biti radi o privatnopravnim odnosima između samih građana. S tim u vezi različitost tih dvaju sustava postoji i glede prirode pravnoga dobra koje se štiti pravnim lijekovima. U kaznenom postupku uporabom prava na pravni lijek štite se različite čovjekove vrijednosti, kao što su život, zdravlje, sigurnost, imovina, čast i ugled, ali i mnoge druge vrijednosti koje su u osnovi univerzalna zajednička dobra ljudske zajednice. S druge strane, u građanskom parničnom postupku u pravilu se štite prava i interesi koji proistječu iz osobnih i obiteljskih, radnih i imovinskih te drugih građanskopravnih odnosa nastalih između fizičkih i pravnih osoba.

Krug ovlaštenika na pravne lijekove u kaznenom postupku mnogo je širi nego u parničnom postupku. Opseg preispitivanja sudskih odluka u ta dva postupka nije potpuno identičan. Razlika postoji kod ispitivanja činjeničnog stanja. I dok se u kaznenom postupku činjenično stanje nikada ne može ispitivati bez postojanja žalbe i nikada po službenoj dužnosti, dotle će u građanskom parničnom postupku drugostupanjski sud po službenoj dužnosti rješenjem ukinuti presudu suda prvoga stupnja i predmet vratiti na ponovno suđenje i kada stranke nisu pobijale prvostupanjsku presudu zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenoga činjeničnog stanja ako se pri rješavanju o žalbi pojavi opravdana sumnja u pravilnost utvrđenih činjenica na kojima se temelji pobijana presuda (čl. 370. st. 2. ZPP). Takva mogućnost ne postoji u kaznenom postupku. Posebno je pravilo u građanskom parničnom postupku da drugostupanjski sud nikada ne može ispitivati, mijenjati ili ukidati dio presude koji se žalbom ne pobija (Triva i Dika, 2001: 197).

Drugostupanjski sud u parničnom postupku donosi slične odluke kao i u kaznenom postupku: rješenjem odbacuje nepravodobnu, nepotpunu ili nedopuštenu žalbu (čl. 367. ZPP), presudom odbija žalbu i potvrđuje prvostupanjsku odluku (čl. 368. ZPP), rješenjem ukida prvostupanjsku odluku i predmet vraća na ponovno suđenje (čl. 369. st. 1. ZPP), presudom preinačuje prvostupanjsku odluku (čl. 373. ZPP), ali može, za razliku od kaznenog postupka, rješenjem ukinuti prvostupanjsku odluku i odbaciti tužbu (čl. 369. st. 2. ZPP). Oba postupka poznaju ustanove *restitutio in integrum*, *reformatio in peius* i *beneficium novorum*.

5.3. Pravni lijekovi u upravnom postupku

Pravni lijekovi u upravnom postupku su *procesna pravna sredstva* kojima stranke i drugi ovlašteni subjekti pred drugostupanjskim tijelom pokreću pitanje pravilnosti i zakonitosti prvostupanjskoga rješenja u cilju zaštite svojih prava i pravnih interesa (Borković, 1997: 422). Pravo na pravni lijek u upravnim stvarima ustavno je

i zakonsko pravo građanina u upravnome postupku (Borković, 2002: 407). Zakon o općem upravnom postupku,³⁵ koji kao temeljni zakon uređuje postupanje svih javnopravnih tijela na području Republike Hrvatske (tijela državne uprave i drugih državnih tijela), propisuje i detaljno razrađuje pravo stranke na pravni lijek.³⁶ Pravne lijekove građani mogu koristiti u svrhu zaštite svojih prava i pravnih interesa u slučajevima njihove povrede odlukama ili postupanjem tijela državne, odnosno javne vlasti. Zakon o općem upravnom postupku kao redovite pravne lijekove poznaje: (a) žalbu protiv rješenja i (b) prigovor na upravna postupanja. Ova se pravna sredstva javljaju kao redoviti mogućnosti korekcije nezakonitosti u radu javnopravnih tijela. Zakon poznaje i izvanredne pravne lijekove kao sredstva korekcije pravomoćnih odluka. To su: (1) obnova postupka, (2) poništavanje i ukidanje rješenja te (3) oglašavanje rješenja ništavim. Tužba kojom se pokreće pravni spor nije pravni lijek, već posebno pravno sredstvo koje se koristi s ciljem uklanjanja nezakonitosti u radu javnopravnih tijela.³⁷

a) Žalba u upravnom postupku je pravni lijek kojim se osporava prvostupajnska odluka donesena u upravnoj stvari, s ciljem ospavanja zakonitosti i/ili pravilnosti donesenog prvostupajnskog rješenja, zahtijevajući istodobno da nadležna viša upravno-pravna instanca kao drugostupajnsko tijelo pobijano rješenje poništi ili izmjeni donošenjem nove odluke koja bi bila povoljnija za žalitelja. Podnošenjem žalbe stranka pokreće „mehanizam pravne kontrole nad radom prvostupajnskog tijela” (Borković, 1997: 422). Uporabom žalbe u upravnom postupku i pokretanjem žalbenoga postupka postiže se dvojak učinak: ostvaruje se zaštita zakonitosti upravnih akata te zaštita prava i pravnih interesa subjekata o kojima se odlučuje upravnim aktom. Uporabom žalbe omogućava se ispravljanje pogrešnih i nezakonitih prvostupajnskih odluka, čime se osigurava dodatna zaštita prava i pravno priznatih interesa stranke i drugih osoba o čijim se pravima ili obvezama odlučivalo prvostupajnskim rješenjem.

Pravo na žalbu u upravnom postupku imaju: stranke, državni odvjetnik, državni pravobranitelj te druga državna tijela kad je to zakonom propisano. Zakonom je izričito propisano protiv kojih rješenja žalba nije dopuštena. Ako prvostupajnsko tijelo uopće nije donijelo rješenje, stranka i u tom slučaju (zbog neopravdane šutnje administracije) može podnijeti žalbu drugostupajnskom tijelu. Tijelo koje odlučuje o toj žalbi, naložit će prvostupajnskom tijelu da u što kraćem roku riješi predmet, ili će samo provesti postupak i svojim rješenjem riješiti spor.

Odlučujući o žalbi u upravnom postupku drugostupajnsko tijelo može donijeti jednu od sljedećih odluka: (a) odbaciti žalbu kao nedopuštenu, nepravodobnu ili

³⁵ Zakon o općem upravnom postupku. pročišćeni tekst, Narodne novine, 47/2009.

³⁶ Članak 12. Zakona o općem upravnom postupku.

³⁷ Sukladno članku 2. stavak 1. Zakona o upravnim sporovima, Narodne novine, br. 20/10., 143/12. i 152/14., cilj je upravnog spora osigurati sudsku zaštitu prava i pravnih interesa fizičkih i pravnih osoba i drugih stranaka povrijeđenih pojedinačnim odlukama ili postupanjem javnopravnih tijela.

izjavljenu od neovlaštene osobe; (b) odbiti žalbu, ako je postupak pravilno proveden, a rješenje zasnovano na odgovarajućem zakonskom propisu; (c) uvažiti žalbu, ako je osporenim upravnim aktom povrijeđeno formalno ili materijalno pravo, (d) poništiti prvostupanjsko rješenje, ako utvrdi da je u provedenom postupku počinjena nepravilnost koja rješenje čini ništavim; ili (e) promijeniti prvostupanjsko rješenje, bez vraćanja predmeta prvostupanjskom tijelu, zbog efikasnijega načina postizanja svrhe zbog koje je rješenje doneseno (Borković, 1997: 426–429).

b) Prigovor u upravnom postupku je u širem smislu također pravni lijek koji omogućava zaštitu građana od postupanja javne uprave koje ne predstavlja odlučivanje u upravnome postupku. Za razliku od žalbe, prigovor nije opće dopušteni pravni lijek jer se može izjaviti samo u slučajevima koje zakon izriječno propisuje. Prigovor kao posebno pravno sredstvo ne dovodi do ispitivanja nezakonitosti i nepravilnosti u postupanju javnopravnih tijela, čemu služi žalba.

1) Obnova postupka je izvanredni je pravni lijek koji se podnosi protiv pravo-moćnih rješenja u konkretnoj upravnoj stvari. Obnovom postupka omogućuje se ponavljanje postupka u istoj upravnoj stvari koji je završen donošenjem meritornoga rješenja. Cilj toga izvanrednog pravnog lijeka je ispravljanje nezakonitoga postupanja javnopravnih tijela tijekom vođenja prvostupanjskog postupka. Obnova postupka može se pokrenuti tek po okončanju upravnog postupka. Razlozi za obnovu postupka taksativno su pobrojani u Zakonu o općem upravnom postupku.

2) Poništavanje i ukidanje rješenja kao izvanredni pravni lijek omogućuje otklanjanje određenih nezakonitosti u upravnom postupku, nadzorom vlastite djelatnosti onoga tijela koje je upravni postupak vodilo, ili nadzorom hijerarhijski višeg tijela uprave. S tim u vezi se donose i različite odluke.

3) Oglašavanje rješenja ništavim je izvanredni pravni lijek u upravnom postupku kojim nadležno više javnopravno tijelo zbog najtežih oblika nezakonitosti poništava pobijano rješenje. Razlozi oglašavanja rješenja ništavim zakonom su taksativno propisani. U tom slučaju smatra se da ništavo rješenje nikada nije niti doneseno, što za sobom povlači teške pravne posljedice. Zbog toga na slučajeve ništavosti rješenja u drugostupanjskom postupku, odnosno u upravnom sporu više upravne instance i upravni sud paze po službenoj dužnosti.

Zajedničke osnove prava na pravni lijek u kaznenom, parničnom i upravnom postupku su: ustavnopravna zajamčenost (čl. 18. Ustava RH); međunarodnopravna zajamčenost toga prava (čl. 13. EKLJP, čl. 8. MPGPP); važan zakonski procesnopravni institut u svim trima procesnim zakonima (ZKP, GPPP, ZUP); monističko uređenje redovitih pravnih lijekova – žalba, kao jedinstveni i potpuni pravni lijek; gotovo identične osnove pobijanja; devolutivnost pravnih lijekova (manja u upravnom postupku); u biti isti cilj, svrha i opravdanje ustanove pravnih lijekova u sva tri pravna postupka.

6. Pravni lijekovi protiv odluka Međunarodnog kaznenog suda (MKS)

Prema Statutu Međunarodnoga kaznenog suda (Statut MKS),³⁸ protiv odluka toga suda mogu se podnijeti: (1) žalba (*appeal*) i (2) revizija (*révision*) (Josipović et al., 2001: 127–143; Degan, et al., 2011: 502–504; Pavišić i Bubalo, 2013). Osnove pravnih lijekova i žalbeni postupak propisani su u odredbama članaka 81. – 85. Statuta MKS, u kojima se posebice govori o: žalbi protiv presude, žalbi protiv drugih odluka, postupku o žalbi, reviziji protiv odluka o kazni i osudi te naknadi nezakonito uhićenim i nepravedno osuđenim osobama.

6.1. Žalba (*appeal*)

Prema odredbi čl. 81. st. 1. Statuta MKS, protiv odluka Međunarodnoga kaznenog suda dopuštena je žalba u skladu s Pravilnikom o postupku i dokazima. Žalba se može podnijeti protiv: (a) oslobađajuće presude, (b) odluke o osudi i (c) odluke o kazni. Žalbu mogu podnijeti tužitelj i osuđena osoba. Tužitelj može podnijeti žalbu zbog: (a) proceduralne pogreške (*procedural error*), (b) činjenične pogreške (*error of fact*) ili (c) materijalne (zakonske) pogreške (*error of law*). Osuđena osoba, ili tužitelj u ime te osobe, može podnijeti žalbu zbog: (a) proceduralne pogreške, (b) činjenične pogreške, (c) materijalne pogreške ili (d) bilo kojega drugog razloga koji utječe na pravičnost ili pouzdanost postupka ili odluke.

Protiv odluke o kazni (*sentence*) može se žaliti tužitelj i osuđena osoba, zbog nesklada (*disproportion*) između zločina i kazne, sukladno Pravilniku o postupku i dokazima (čl. 81. st. 2.a). Ako temeljem neke žalbe protiv odluke o kazni MKS smatra da postoje osnove kojima bi osuda (*conviction*) mogla biti ukinuta, u cijelosti ili djelomično, može pozvati tužitelja i osuđenu osobu da dostave osnove žalbe (*grounds*) prema članku 81. par. 1., nakon čega može donijeti odluku o osudi u skladu s člankom 83. Isti se postupak primjenjuje kada MKS, po žalbi samo protiv osude, smatra da postoje osnove za smanjenje kazne prema par. 2. Ako sudsko vijeće ne odredi drugačije, osuđena osoba ostaje u zatvoru do rješenja žalbe. U slučaju oslobođenja, optuženik će biti odmah pušten na slobodu.

Prema odredbi čl. 82. Statuta MKS, svaka se stranka, u skladu s Pravilnikom o postupku i dokazima, može žaliti na bilo koju od sljedećih odluka: (a) odluku u pogledu jurisdikcije ili prihvatljivosti (*admissibility*), (b) odluku kojom se odobrava ili uskraćuje puštanje osoba protiv kojih se vodi istraga ili koje su optužene, (c) odluku sudskog vijeća (*Pre-Trial Chamber*) da postupi po svojoj vlastitoj inicijativi na osnovi čl. 56. par. 3, ili (d) odluku koja uključuje pitanje koje bi značajno utjecalo na pravičnost

³⁸ Zakon o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda i progona za kaznena djela protiv međunarodnog ratnog i humanitarnog prava. Narodne novine, 175/2003, 29/2004.

i brzo vođenje postupka ili ishod suđenja. Na odluku *Pre-Trial Chamber*, prema članku 57. par. 3 (d), može se, uz dopuštenje, žaliti država ili tužitelj. Ta će žalba biti razmatrana po hitnom postupku (čl. 82. st. 2.). Pravni predstavnik žrtava, osuđene osobe ili *bona fide* imatelj imovine, prema članku 73. može se žaliti protiv odluke o reparaciji, kako je to predviđeno u Pravilniku o postupku i dokazima (čl. 82. st. 4.).

U postupku o žalbi, prema članku 81. Statuta MKS, apelacijsko vijeće ima sve ovlasti sudskog vijeća (*Trial Chamber*). Ako apelacijsko vijeće utvrdi da su postupci protiv kojih se podnosi žalba bili nepravilni, tako da su utjecali na pouzdanost odluke ili kazne, ili da je na odluku ili kaznu na koju se podnosi žalba stvarno utjecala činjenična ili proceduralna pogreška, ono može: (a) ukinuti ili izmijeniti tu odluku ili kaznu ili (b) naložiti novo suđenje pred drugim sudskim vijećem (čl. 83. st. 1.). U žalbenom postupku apelacijsko vijeće može vratiti činjeničnu stvar (*factual issue*) prvostupanjskom sudskom vijeću (*Trial Chamber*) da ono odluči o tom predmetu. Ako je na osudu ili odluku o kazni podnijela žalbu samo osuđena osoba, ili tužitelj u ime te osobe, odluka ne može biti izmijenjena na njezinu štetu. Ako u nekoj žalbi protiv odluke o kazni apelacijsko vijeće utvrdi da je ta kazna u neskladu sa zločinom, može promijeniti tu kaznu u skladu s poglavljem 7. Apelacijsko vijeće donosi presudu većinom glasova sudjelujućih sudaca. Presuda sadrži razloge na kojima je zasnovana. Ako ne postoji jednoglasnost, presuda apelacijskog vijeća sadržavat će stajališta većine i manjine, ali i posebno odnosno neslagajuće mišljenje pojedinih sudaca o nekom pitanju glede primjene zakona (čl. 83. st. 4.) (Josipović et al., 2001: 141–142).

6.2. Revizija (*révision*)

Prema odredbi članka 84. st. 1. Statuta MKS, osuđena osoba, ili poslije njezine smrti supružnik, djeca, roditelji ili osoba živa u vrijeme smrti osuđenoga koja je dobila izričitu pismenu ovlast od osuđenika da podnese žalbu, ili tužitelj u ime te osobe, mogu podnijeti apelacijskom vijeću (*Appeals Chamber*) zahtjev za reviziju konačne presude o osudi ili kazni iz razloga: (a) što je pronađen novi dokaz koji nije bio poznat u vrijeme suđenja, a to se ne može pripisati, u cijelosti ili djelomično, stranci koja podnosi zahtjev, a dovoljno je važan da bi u slučaju njegova utvrđivanja na suđenju to moglo rezultirati drugačijom presudom, (b) tek je otkriveno da je važan dokaz lažan ili krivotvoren ili (c) što je jedan ili više sudaca, koji su sudjelovali u osudi ili potvrdi optužbe (*confirmation of the charges*), počinio u tom slučaju akt ozbiljnoga kršenja dužnosti takve težine koja opravdava uklanjanje toga suca ili tih sudaca iz službe. Apelacijsko vijeće odbit će zahtjev za revizijom ako ga smatra neutemeljenim. Ako odluči da je zahtjev osnovan, može, po potrebi, donijeti jednu od sljedećih odluka: (a) ponovno sazvati prvostupanjsko sudsko vijeće (*Trial Chamber*), (b) odrediti novo sudsko vijeće ili (c) zadržati jurisdikciju nad tim predmetom te nakon saslušanja stranaka, odlučiti treba li ta presuda biti revidirana (čl. 84. st. 2.).

6.3. Naknada nezakonito uhićenim i nepravедno osuđenim osobama

Prema posebnoj odredbi članka 85. st. 1. Statuta MKS, svatko tko je bio žrtva nezakonitoga uhićenja ili pritvaranja ima pravo na naknadu štete. Ako je neka osoba konačnom odlukom osuđena za kazneno djelo i ako naknadno njezina osuda bude revidirana na temelju novih ili novootkrivenih činjenica koje uvjerljivo upućuju na nepravедnost osude, ta osoba koja je pretrpjela kaznu kao rezultat takve osude, mora dobiti naknadu u skladu sa zakonom, osim ako se dokaže da se pravodobno neotkrivanje te nepoznate činjenice ne pripisuje njoj u cijelosti ili djelomično (čl. 85. st. 2.). U iznimnim okolnostima, ako MKS pronađe uvjerljive činjenice koje pokazuju da je bilo nepravédnosti, može prema kriterijima predviđenim u Pravilniku o postupku i dokazima, po svom uvjerenju, dosuditi naknadu nekoj osobi koja je oslobođena iz pritvora poslije konačne odluke o oslobođenju ili prekidu postupaka (čl. 85. st. 3. Statuta MKS).

7. Zaključak

Pravo na pravni lijek u hrvatskom pravnom sustavu je ustavno, zakonsko i međunarodno pravo građanina. Ustavnopravna zajamčenost ovoga prava proizilazi iz čl. 18. st. 1. Ustava Republike Hrvatske. Međunarodnopravna zajamčenost proizilazi iz čl. 13. Europske konvencije za zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda te čl. 14. st. 5. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Zbog svoje iznimne važnosti i univerzalnosti, ono je istodobno i temeljno ljudsko pravo čovjeka i građanina. Svi hrvatski procesni zakoni propisuju i detaljno razrađuju pravne lijekove, posebice u kaznenom, parničnom i upravnom postupku (čl. 463. – 519. ZKP, čl. 348. – 432. ZPP, čl. 223. – 269. ZUP), ali i u drugim postupcima u kojima se odlučuje o pravima i pravno priznatim interesima građana (npr. prekršajnog, disciplinskog, registracijskog, trgovačkog, arbitražnog i dr. prava). Određujući supstantivni pojam pravnih lijekova, moguće ih je odrediti kao zakonom uređene procesne radnje ovlaštenih subjekata kojima pobijaju nepravilnu i nezakonitu odluku tijela državne vlasti i istodobno zahtijevaju da nadležna viša instanca u propisanom postupku ispravi postojeće nepravilnosti i nezakonitosti tako što će pobijanu odluku ukinuti ili preinačiti donošenjem nove odluke. Predmet pobijanja pravnim lijekovima su, dakle, odluke tijela vlasti, ali i postupak koji im je prethodio jer i same radnje državnih tijela mogu biti nepravilne i nezakonite. U središnjem dijelu rada dan je sumarni prikaz sustava pravnih lijekova u kaznenom, parničnom i upravnom postupku te postupku pred Međunarodnim kaznenim sudom (MKS). Zaključno se može ustvrditi da pravni lijekovi u hrvatskom procesnom pravu predstavljaju primjerena pravna sredstva za djelotvornu dodatnu zaštitu građanskih prava i sloboda u postupcima pred tijelima državne vlasti te da su ona kompatibilna i sukladna svim temeljnim ustavnim i međunarodnopravnim načelima i standardima u tom području.

Literatura

1. Ashworth, A. 1994. *The Criminal Process, An Evaluative Study*. Oxford: Clarendon Press.
2. Bayer, V. 1982. Problematika pravnih lijekova protiv prvostupanjskih kaznenih presuda u kontekstu suvremene reforme kaznenog procesnog prava. *Rad JAZU*, XXI.
3. Bayer, V. 1995. Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja II. U: *Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava*, ur. Krapac, D. Zagreb: MUP RH.
4. Borković, I. 1997. *Upravno pravo*. Zagreb: Informator.
5. Borković, I. 2002. *Upravno pravo*. Zagreb: Narodne novine.
6. Bubalović, T. 2004. Pravo na pravični kazneni postupak prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima. *Pravna misao*, 9/10.
7. Bubalović, T. 2006. *Pravo na žalbu u kaznenom postupku*. Sarajevo: Bemust.
8. Bubalović, T. 2015. *Pravi lijekovi u kaznenom postupovnom pravu*. Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
9. Buregenthal, T. et al. 2011. *Međunarodna ljudska prava*, II. hrv. izd. Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
10. Crnić, J. 1993. *Ustav Republike Hrvatske: komentari, objašnjenja, napomene i ustavno-pravna praksa*. Zagreb: Narodne novine.
11. Degan, V. Đ. et al. 2011. *Međunarodno i transnacionalno kazneno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union.
12. Dika, M. 2010. *Građansko parnično pravo – Pravni lijekovi*, knj. X. Zagreb: Narodne novine.
13. Đerđa, D. 2010. *Opći upravni postupak u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Inženjerski biro.
14. Emmerson, B. i Ashworth, A. 2001. *Human Rights*.
15. Frowein, J. i Peukert, W. 1996. *EMRK – Kommentar*.
16. Garačić, A. 2010. *Zakon o kaznenom postupku – Pravni lijekovi*. Zagreb: Organizator.
17. Grubiša, M. 1978. *Krivični postupak – Postupak o pravnim lijekovima*. Zagreb: Informator.
18. Grubač, M. 2006. *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union.
19. Josipović, I. et al. 2001. Stalni međunarodni kazneni sud. Zagreb: Narodne novine i Hrvatski pravni centar.
20. Kramarić, I. 1978. O pojmu žalbe protiv prvostepene presude u krivičnom postupku. *Advokatura*, 2/3.
21. Krapac, D. 1989. Osnovna prava čovjeka i građanina i načela krivičnog postupka. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 5/6.
22. Krapac, D. 1999. Pedeseta obljetnica Opće deklaracije o pravima čovjeka: njihovo ostvarivanje u međunarodnom i unutarnjem kaznenom pravu. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1.
23. Krapac, D. 2008. Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskog kaznenog postupovnog prava. Zagreb: Narodne novine.
24. Krapac, D. 2011. Konstitucionalizacija kaznenog procesnog prava u Republici Hrvatskoj. Krapac, D. 2015. *Kazneno procesno pravo: Institucije*. Zagreb: Narodne novine.
25. U: *Dvadeseta obljetnica Ustava Republike Hrvatske*, ur. Bačić, A., Zagreb: HAZU.
26. Matulović, M. 1992. Suvremene teorije ljudskih prava. U: *Ljudska prava: zbornik tekstova iz suvremenih teorija ljudskih prava*. Rijeka: Izdavački centar.
27. Mommsen, Th. 1899. *Römisches Strafrecht*. Leipzig.

28. Pavišić, B. 2001. *Komentar Zakona o kaznenom postupku*. Rijeka: Dušević & Kršovnik.
29. Pavišić, B. 2006. *Kazneno pravo Vijeća Europe – izvori, komenari, praksa*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
30. Pavišić, B. 2015. *Kazneno postupovno pravo*, VI. izd. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
31. Pavišić, B. i Bubalo, T. 2013. *Međunarodno kazneno pravo*. Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
32. Platzgummer, W. 1997. *Grundzüge des österreichisches Strafverfahrens*. Beč.
33. Rodin, S. 1993. Konstitucionalizacija europskog prava: novi pravni poredak u svjetlu američkog iskustva. *Zbornik PFZ*, 43.
34. Simić-Jekić, Z. 1983. Pojam i funkcija pravnih lijekova i njihovo mjesto u sistemu krivičnog procesnog prava. *Analiza Pravnog fakulteta*, 1/4.
35. Simović, M. N. i Simović, V. M. 2014. *Krivično procesno pravo II: posebni dio*. Sarajevo.
36. Sokol, S. i Smerdel, B. 2006. *Ustavno pravo*. Pravni fakultet u Zagrebu.
37. Škulić, M. 2010. *Krivično procesno pravo*, II. izd. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
38. Tomašević, G. 1998. Kazneno procesno pravo: temeljni pojmovi i osnove praktične primjene. Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.
39. Triva, S. et al. 1986. Građansko parnično procesno pravo. Zagreb: Narodne novine.
40. Triva, S. i Dika, M. 2001. *Zakon o parničnom postupku, s komentarskim bilješkama, pratećim propisima i stvarnim kazalom*, XVIII. izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Informator.
41. Uzelac, A. 1998. Hrvatsko procesno pravo i jamstvo „pravičnog postupka” iz Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 19.
42. Van Dijk, P. i Van Hoof, G. J. 2001. *Teorija i praksa EKLJP*.
43. Vasiljević, T. 1981. *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, III. izd. Beograd: Savremena administracija.
44. Vasiljević, T. i Grubač, M. 2011. *Komentar Zakona o krivičnom postupku*. Beograd.
45. Veić, P. i Gluščić, S. 2009. *Prekršajno pravo: opći dio*. Zagreb.
46. Vuković, K. i Kunštek, E. 2005. *Međunarodno građansko postupovno pravo*. Zagreb.

Zakoni

47. Zakon o kaznenom postupku. Narodne novine, 152/2008, 76/2009, 80/2011. 91/2012, 143/2012., 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017.
48. Zakon o parničnom postupku. Narodne novine, 53/1991, 91/1992, 112/1999, 129/2000, 88/2001, 117/2003, 88/2005, 2/2007, 96/2008, 84/2008, 123/2008, 57/2011, 25/2013, 89/2014.
49. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku. Narodne novine, 117/2003.
50. Zakon o općem upravnom postupku, pročišćeni tekst. Narodne novine, 53/91.
51. Zakona o upravnim sporovima. Narodne novine, br. 20/10., 143/12. i 152/14.
52. Ustav Republike Hrvatske – pročišćeni tekst. Narodne novine, 56/90, 135/97, 113/2000, 28/2001, 76/2010.
53. Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske – pročišćeni tekst. Narodne novine, 99/99, 29/02, 49/02.